

УДК 811.161.2'367.623

ІННОВАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ У СФЕРІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПРИКМЕТНИКА В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ МЕДІАТЕКСТІ

Рязанцева Д.В.

*Харківський національний педагогічний університет ім. Г. С. Сковороди,
м. Харків, Україна*

У поданій статті розглядаються інноваційні процеси у сфері функціонування прикметника в сучасному українському медіатексті, акцентується увага на комунікативно-прагматичному аспекті досліджуваних явищ, аналізується прагматичний заряд граматичних категорій прикметника української мови.

Ключові слова: *прикметник української мови, медіатекст, прагматика, граматична категорія.*

Мова українських засобів масової інформації кінця ХХ – початку ХХІ століття зазнала істотних змін, що потребують ретельного і всебічного вивчення з метою виявлення основних закономірностей її функціонування, дослідження шляхів еволюції мови мас-медіа і тих чинників, що впливають на її розвиток. Мова ЗМІ виконує дві основні функції – функцію впливу та маніпулятивну функцію [7, с. 56]. Реалізація цих функцій потребує використання ефективних лексичних та граматичних засобів, і хоча «граматичні засоби лише супроводжують лексичні, але цей «супровід» у мовленні мотивує відповідну прагматику, є механізмом породження ігреми, мовленнєвої експресії, виразності, чи й маніпулеми – відповідного впливу на свідомість мовця» [12, с. 93].

Виникає необхідність продовжити вивчення граматичних одиниць у різних функційних стилях як засобів вираження оцінки, співвідносячи їх структурні особливості з комунікативним процесом, що викликає необхідність продовження розробки проблеми і зумовлює актуальність дослідження. Як відомо, на виконання оцінних функцій зорієнтована не тільки лексична, але й граматична семантика, і частиномовне розшарування лексики з семантикою оцінки, оскільки частини мови – своєрідний «модус» репрезентації дійсності у нашій свідомості [6, с. 12]. Прикметник, як наголошує І. Кононенко, є частиною мови з найбільшим оцінним потенціалом.

Мета роботи – подати теоретичний опис інноваційних процесів у сфері функціонування прикметника в сучасному українському медіатексті, здійснити характеристику комунікативно-прагматичних особливостей функціонування граматичної категорії ступенів порівняння та лексико-граматичних розрядів прикметника у мові ЗМІ, проаналізувати прагматичний заряд таких форм. Теоретичною базою дослідження стали наукові праці Т. Космеди, О. Халіман, О. Стишова, А. Нелюби, Ж. Колоїз, Л. Кудрявцевої та лексикографічні джерела.

Актуальність теми зумовлена необхідністю ґрунтовного вивчення мови українських мас-медіа кінця ХХ – початку ХХІ, зокрема її словника. Розпад радянської імперії, проголошення незалежності України, нові суспільно-політичні реалії в державі спричинили глибинні зміни в українському суспільстві, що найповніше відображено у мові засобів масової інформації [3, с. 21]. Аналіз інноваційних процесів сучасного медіатексту дозволить простежити основні тенденції в оновленні мас-медійної лексики і дослідити неологізми-новотвори в мові сучасних мас-медіа, а також визначити найпродуктивніші способи їх творення і виявити комунікативно-прагматичні особливості мовлення сучасних українських засобів масової інформації.

Характерна ознака публіцистичного стилю – постійний пошук і використання нових мовних засобів на тлі інформаційного стандарту і стереотипних висловів. Дослідження мови сучасних українських ЗМІ дає право стверджувати, що, крім основної функції – функції впливу, вони реалізують і маніпулятивну функцію, тому чільне місце у мові мас-медіа посідають «ненейтральні» мовні одиниці. У засобах масової комунікації вони мають здатність привертати увагу реципієнтів, визначають ставлення автора до певних подій, фактів [7, с. 57].

Як зауважує Ж. Колоїз, «нестандартне мислення спонукає адресанта до нестандартного оформлення повідомлюваного матеріалу, яке завершується появою результатів оказіональної деривації», призводить до модифікації усталених мовних норм [5, с. 184]. Безпосереднім об'єктом цього дослідження є комунікативно-прагматичні особливості функціонування граматичної категорії ступенів порівняння та лексико-граматичних розрядів прикметника у мові ЗМІ. Характерною тенденцією у сфері граматичних категорій прикметника сучасної української мови є метафоризація семантики відносних та присвійних прикметників і, як наслідок, – набуття такими лексемами якісного значення. З цією думкою погоджуються автори монографії «Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі» Н. Клименко, Є. Карпіловська та Л. Кислюк, які пишуть, що «сучасні лексикографічні джерела фіксують усе більшу і більшу кількість прикметників та прислівників, що утворюють форми ступенів порівняння не за правилами, що дає змогу розмірковувати про тенденцію ненормативного ступенювання української мови на сучасному етапі її функціонування» [4, с. 40]. Згідно з правилами сучасної української мови всі відносні прикметники позначають постійні, незмінні ознаки предметів, тому не можуть виступати дериваційною базою ступеньованих форм (так само, як і присвійні та порядкові прикметники) [11, с. 41].

Оскільки обраним матеріалом дослідження є публіцистичні тексти, зокрема журнали «Літературна Україна», «Політика і культура», «Свобода», телевізійні ЗМІ, у яких мовленнєвий матеріал репрезентується передусім з огляду на вираження категорій емотивності, оцінки, характеризується значною інформативністю, то за рахунок порушення норми, крім експресії, з'являється й оцінка, що, вочевидь, і є метою творців тексту: «діяльність автора художнього тексту може супроводжуватися постійним порушенням відомих максимум мовленнєвої діяльності» [1, с. 121].

Сучасні публіцистичні тексти засвідчують використання зазначених прикметників як основи для утворення форм компаративу (у цій науковій студії послуговатимемось традиційним в українському мовознавстві визначенням компаративу як вищого ступеня порівняння прикметників / прислівників, що

виражає більший або менший ступінь вияву ознаки порівняно із ступенем нейтральним, суперлативу як найвищого ступеня порівняння прикметників, що виражає найбільший ступінь вияву ознаки порівняно з нейтральним ступенем, елативу як грамеми найвищого ступеня порівняння, що означає безвідносно до порівняння абсолютну, крайню, граничну міру вияву ознаки [2, с. 72]); напр.: *В результаті Збройні сили України можна назвати значно **високопоставленишими** ніж НАТОвські...* (Політика і Культура, далі – ПіК, 9/03, с. 12) [8, с. 20]; *Але в **нормальніших** суспільствах слова ближче до своєї природної сутності, і Україна, хоч як повільно, але теж мусить ближчати до нормального суспільства, бо інакшої перспективи у неї і нема, якщо вона хоче вижити в модерному «суперцивілізованому» світі* (Березіль, 7-8/07, с. 165) [8, с. 149]; *А на возі і вищезгаданих гринджолах (саночках) сидить все більше недоторканої «еліти» із все більшими ложками, які моя бабуся називала «комуністичними». Це в сенсі – чим більша, тим **«комуністичніша»*** (Свобода, 51/09, с. 6); *А зовнішні – щоб ми були **активніші, наступальніші***. До того ж, системно (Літературна Україна, далі – ЛУ, 44/08, с.8) [8, с. 61]; *Водночас економічні системи України й Росії дуже подібні. Тому не можна одну з них назвати **ринковою*** (ПіК, 22/04, с. 17) [8, с. 107].

Оскільки від відносних прикметників утворюють форму компаративу, закономірно, що форма суперлатива/елатива також функціонує у текстах мас-медіа, а оскільки грамема найвищого ступеня порівняння означає безвідносно до порівняння абсолютну, крайню, граничну міру вияву ознаки, ці форми активно використовуються у текстах ЗМІ, телерекламі та газетних заголовках, як такі, що більше привертають увагу аудиторії, а отже, є аксіологічно маркованими, напр.: *На сучасній музичній сцені масового вжитку панують суцільні несмачні жанри, один із **найексплуатованіших** – це мюзикл* (ПіК, 12/03, с. 41); *Державне Казначейство (**най-найдержавніше**) твердо заявило, що рішення суду має бути виконане, але не пояснило, чому його нижча ланка цього рішення не виконує* (ПіК, 19/03, с. 34); *Неважко здогадуватися, про що думали в ті хвилини державний муж і всенародна улюблениця...**найнародніша** артистка Раїса Кириченко* (Рідний край, 2/01, с. 27); *Припадати б до письменникової мудрості, до його завбачень і пересторог не тільки рядовим читачам, а й тим, хто стоїть біля керівного керма, і **найпосадовішим** господарникам* (ЛУ, 10/89, с. 73); ***Найофіційніше** джерело інформації маємо щодо...* (1+1: ТСН, 22/08/06) [8, с. 75]; *На противагу їм, Донецька і Луганська області, або так званій Великий Донбас утворюють **найполітизованішу** частину України* (ПіК, 2/04, с. 15); *Передусім новочасне, для якого тріада «екстремалії – екстремальність – екстрим» звучить як пароль і слугує **найшвидшою, найгарантованішою** перепусткою до сфери та стадії художньо – образної розробки* (ЛУ, 41/07, с.60) [8, с. 88]; ***Найзарядженіший** проект українського телебачення* (СТБ: Реклама, 27/10/07); *Проте такі моторошні маніпуляції людською психікою були лише проявом витонченого садизму, причім його **найрозтліннішої** моральної форми, мовляв, хай він живе...* (ЛУ, 34/08, с. 4).

У комунікативному просторі сучасних ЗМІ активно використовуються індивідуально-авторські новоутворення. У сфері граматичної категорії ступенів порівняння такими словами стають прикметники у формі компаратива/суперлатива або елатива, утворені від іменників, при цьому стадія утворення так званого «нульового» ступеня порівняння відсутня, такі прикметники не зафіксовані у

словниках, напр.: *Ми пропонуємо вашій увазі перелік найфішечних фішок цього року* (Новий канал: Гол, 24/12/06) [10, с. 75]. Іменник «фішка», що означає особливість, примітність, видільну ознаку, є основою утворення форми суперлатива «найфішечний». Отже, прикметник «найфішечний» має значення «дуже особливий, примітний»; *А капець усьому подибуємо на стор. 171... Ось вам ще капецьніше місце на стор. 211: «Власниця квартири перехиляється через балкон»...* (ЛУ, 5/08, с. 3) [10, с. 41]. Жаргонне, нелітературне слово «капець» виступає основою форми компаратива. Трапляються випадки утворення форм ступенів порівняння від присвійних прикметників, базою яких є власні назви іменників, напр.: *То вони – найчервоніші, найленініші володарі кобур з револьверами. Їм не до графіту – кров'ю малювали* (ЛУ, 32/07, с. 4) [8, с. 88]. Форма суперлатива утворена так: іменник «Ленін» виступає базою для утворення присвійного прикметника «ленінський», від якого утворюють із порушенням граматичних норм утворення ступенів порівняння форми компаратива «ленініший» та суперлатива «найленініший».

Отже, на сучасному етапі розвитку української мови у багатьох лексемах простежуємо зміни їхнього семантичного обсягу: розширення семантичного наповнення слів та звуження їх уживання у прямих значеннях, що призводить до нашарування переносних значень (метафоризації семантики відносних та присвійних прикметників) і, як наслідок, – набуття такими лексемами якісного оцінного значення. Граматичне значення завжди супроводжує лексичне [12, с. 93], тому у процесі вживання форм ступенів порівняння прикметників, на основі невідповідності їх уживання нормам української мови, використанні нетипових словотвірних моделей, породжуються оцінка й додаткова експресія, досягаються певні комунікативні цілі (у текстах ЗМІ – функції впливу, маніпулювання). Мовленнєвий матеріал публіцистичних текстів дає змогу засвідчити інноваційні процеси у сфері функціонування прикметника в сучасному українському медіатексті, а саме: свідоме порушення граматичних норм, «маніпуляція» формами компаратива, суперлатива чи елатива для досягнення конкретних комунікативних цілей, використання відносних, присвійних та порядкових прикметників у якісних значеннях. Значна кількість лексичних інновацій завдяки інтенсивному вживанню в мові ЗМІ поступово з вузькоспеціальної сфери функціонування стає надбанням широкої мовної практики і літературної мови загалом.

Репрезентоване дослідження не вичерпує всього кола питань, пов'язаних із використанням граматичних категорій прикметників як засобу виникнення прагматичної інформації. Недослідженими залишаються питання щодо субстантивзації прикметників у ЗМІ, використання повних і коротких, нестягнених і стягнених форм прикметників для створення граматичного значення оцінки, що викликає необхідність подальших досліджень виокремленої проблеми.

Список літератури

1. Бацевич Ф.С. Нариси з лінгвістичної прагматики: [моногр.] / Ф.С. Бацевич. – Львів: ПАІС, 2010. – 336 с.
2. Вихованець І.Р. У світі граматики / І.Р. Вихованець. – К.: Рад. школа, 1987. – 192 с.

3. Динамічні процеси в лексико-семантичній системі та в словотворі української мови кінця ХХ ст. (на матеріалі мови засобів масової інформації): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філ. наук: спец. 10.02.01. «Українська мова» / О.А. Стишов. – К., 2003. – 35 с.
4. Клименко Н.Ф. Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі: [моногр.] / Н. Ф. Клименко, Є. А. Карпіловська, Л. П. Кислюк. – К.: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2008. – 336 с.
5. Колоїз Ж.В. Українська okazіональна деривація: [моногр.] / Ж. В. Колоїз. – К.: Акцент, 2007. – 311 с.
6. Космеда Т.А. Аксиологічні аспекти прагмалінгвістики: формування і розвиток категорії оцінки: [моногр.] / Т. Космеда. – Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2000. – 349 с.
7. Кудрявцева Л.О. Сучасні аспекти дослідження мас-медійного дискурсу: експресія-вплив-маніпуляція / Л.О. Кудрявцева, Л.П. Дядечко, О.М. Дорофєєва, І.О. Філатенко, Г.А. Черненко // Мовознавство. – 1989. – №3. – С.54-60.
8. Нелюба А.М. Лексико-словотвірні інновації (2004-2006): словник / А. М. Нелюба. – Х.: Майдан, 2007. – 144 с.
9. Нелюба А.М. Лексико-словотвірні інновації (2007): словник / К. Коротич, С. Лук'яненко, А. Нелюба. – Х.: ХІФТ, 2009. – 172 с.
10. Нелюба А.М. Лексико-словотвірні інновації (2008-2009): словник / А.М. Нелюба. – Х.: Харківське історико-філологічне товариство, 2010. – 116 с.
11. Сучасна українська мова / [за ред. О.Д. Пономарева]. – Київ: Либідь, 2001. – 400 с.
12. Халіман О.В. Граматичні засоби вираження категорії оцінки у сучасній публіцистиці (на матеріалі негативно-оцінних множинних форм антропонімів) / О.В. Халіман // Уч. зап. Таврич. нац. ун-та ім. В.И. Вернадского: [научн. журн.] / [гл. ред. Н. В. Багров]. – Серія «Филология. Социальные коммуникации». – Симферополь: Тавр. ун-т ім. В. И. Вернадского, 2009. – Т. 22 (61). – № 4. – Ч. 1. – С. 93-98.

Рязанцева Д.В. Инновационные процессы в сфере функционирования имени прилагательного в современном украинском медиатексте // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». – 2011. – Т.24 (63). – №4. Часть 1. – С.177-181.

В статье рассматриваются инновационные процессы в сфере функционирования имени прилагательного в современном украинском медиатексте, акцентируется внимание на коммуникативно-прагматическом аспекте исследуемых явлений, анализируется прагматический заряд грамматических категорий прилагательного в украинском языке.

Ключевые слова: *имя прилагательное украинского языка, медиатекст, прагматика, грамматическая категория.*

Riazantseva D.V. Innovative processes in the sphere of functioning of the adjective in the modern Ukrainian media text // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communicatios». – 2011. – V.24 (63). – №4. Part 1. – P.177-181.

The article considers innovative processes in the sphere of functioning of the adjective in the modern Ukrainian media text. Communicative and pragmatial potential of the grammatical categories of the adjective in the Ukrainian language has been analyzed.

Key words: *the adjective of the Ukrainian language, media text, pragmatics, grammatical category.*

Поступила до редакції 29.06.2011 р.